

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

42

Muzeum Krakowa

Kraków 2024

Recenzenci zeszytu 42 / Reviewers of Volume 42: Aneta Borowik (Uniwersytet Śląski), Janusz Czop (Narodowy Instytut Muzeów), Aleksandra Krypczyk-de Barra (Muzeum Narodowe w Krakowie), Mirosław Kuklik (Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku), Agnieszka Jankowska-Marzec (Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie), Filip Musiał (Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie), Grzegorz Nieć (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Zdzisław Noga (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Agnieszka Chłosta-Sikorska (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Agnieszka Wanicka (Uniwersytet Jagielloński), Tomasz Zaucha (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), Barbara Zbroja (Archiwum Narodowe w Krakowie), Anna Ziębińska-Witek (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński), Zdzisław Zblewski (Uniwersytet Jagielloński)

Redaktor prowadzący / Commissioning Editor: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Agra Art, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach (AAK), Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Państwowe w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), International Council of Museums (ICOM), Muzeum Historii Polski (MHP), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), Polska Akademia Umiejętności, Śląska Biblioteka Cyfrowa (ŚBC), War Relics Forum, Wikimedia Commons, Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum (ZKW)
zbiory / collections of: rodziny Tetmajerów / the Tetmajer family
oraz / and: Rafał Chmielewski (MHP), Lewis Clarke (Wikipedia), Jakub Czaja, Mateusz Drożdż, Marek Gręplowski, Adrian Gryczuk (Wikipedia), Jacqueline Guillot (Pexels), Marcin Gulis (MK), Guillaume Hankenne (Pexels), Marcin Herrmann, Piotr Idem (MK), Patryk Jezierski (MNK), Gagan Kaur (Pexels), Alper Murat Kirpik (Pexels), Helena Kocur (MK), Bogdan Krężel (MK), Elżbieta Lang (MK), Piotr Ligier (MNW), Noland Live (Pexels), Mikołaj Niedojadło (MK), Adrien Olichon (Pexels), Wojciech Paduchowski, Jaroslav Pulicar, Zygmunt Put (Wikipedia), Zbigniew Reszka (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie), Andrzej Ring (ZKW), Lech Sandzewicz (ZKW), Anna Shvets (Pexels), Maciej Szczepańczyk (Wikipedia), Anna Warzecha (MK), Agata Klimek-Zdeb (MK), Karolina Żłobecka (MK)

ISSN 0137-3129

© Muzeum Krakowa, Kraków, 2024

Wydawca / Publisher:

Muzeum Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków
www.muzeumkrakowa.pl
www.facebook.com/muzeumkrakowa

<https://journals.akademicka.pl/krzysztofor>

Rocznik jest wpisany do prowadzonego przez MEiN Wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych z 3 listopada 2023 r.: na liście nr 32461; unikatowy identyfikator czasopisma – 201305 / The annual is included on the updated list of scholarly journals and peer-reviewed proceedings from international conferences accredited by the Ministry of Education and Science published on 3 November 2023: item No. 32461 on the list; the journal's unique identifier is 201305

Czasopismo jest indeksowane w bazie ERIH PLUS / The journal is included in the ERIH PLUS database

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład 200 egz. / An edition of 200 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: ZAPOL Sobczyk Sp.k.

Redaktor / Editor

Michał Niezabitowski

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Péter Farbaky (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedź (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Kolegium Redakcyjne / Editorial Board

Michał Niezabitowski – przewodniczący / President, Anna Bednarek, Anna Biedrzycka, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Jacek Salwiński, Andrzej Szoka, Barbara Świadek, Jacek Zinkiewicz – sekretarz / Secretary

Mateusz Król: *Cechy krakowskie w XIV–XVI wieku*. Biblioteka Krakowska, nr 169. Kraków 2023, 641 s.

Informacje o autorze: dr, historyk, kustosz w Muzeum Krakowa, Dział Historii i Sztuki Krakowa Średniowiecznego, Celestat, oddział Muzeum Krakowa, <https://orcid.org/0000-0002-3789-0794>

Information about the author: PhD, historian, Curator at the Museum of Kraków, Department of the History and Art of Kraków in the Middle Ages at Celestat, a branch of the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-3789-0794>

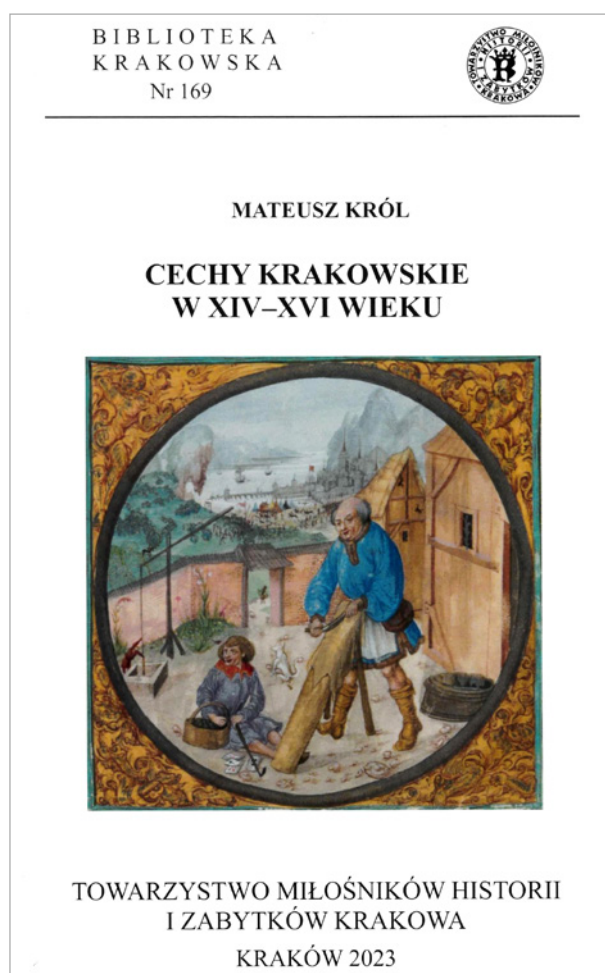
Słowa kluczowe: cechy rzemieślnicze, Kraków, późne średniowiecze, czasy nowożytne

Keywords: craft guilds, Kraków, late Middle Ages, early modern period

Recenzowana książka ukazała się w serii Biblioteka Krakowska, a jej tytuł sugeruje, że mamy do czynienia z monografią cechów krakowskich od ich powstania po wiek XVI.

Książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, indeksu nazwisk oraz streszczenia w języku angielskim. Rozdziały podzielone są na liczne podrozdziały, z których każdy zakończony jest podsumowaniem (streszczeniem) z wyszczególnionymi zagadnieniami (oznaczonymi kolejnymi literami alfabetu).

Już na samym początku autor podkreśla, że praca ma wypełnić i zrewidować stan badań nad rozwojem i funkcjonowaniem organizacji cechowej aglomeracji krakowskiej w ujęciu historyczno-prawnym. Jak słusznie zauważa, „nawet pobieżna analiza istniejącej już literatury przedmiotu pozwala z całą pewnością przyznać, że temat nie został opracowany w pełni i wymaga rewizji”¹. I dalej: „Mimo że podejmowano go wielokrotnie, został omówiony fragmentarycznie, w sposób mniej lub bardziej satysfakcjonujący, a materiał źródłowy był traktowany wybiórczo. Temat wymagał więc rewizji i wykorzystania szerszej podstawy źródłowej, a dotychczasowe ustalenia należało zebrać w ramach jednej spójnej monografii”². Wydaje się jednak, że mamy do czynienia nie tyle z monografią, co raczej opracowaniem, którego podstawą są źródła historyczne, kluczowe dla wspomnianego ujęcia historyczno-

-prawnego. W takim ujęciu nie można mówić o monografii *sensu stricto*.

Autor głównie opiera się na wydanych statutach cechowych, w niewielkim stopniu wykorzystując obszerne archiwalia, co stoi w sprzeczności z postulowaną potrzebą wykorzystania szerszej podstawy źródłowej. Nie do przyjęcia jest przy tym

¹ Król Mateusz: *Cechy krakowskie w XIV–XVI wieku*. Biblioteka Krakowska, nr 169. Kraków 2023, s. 5.

² *Ibidem*, s. 21.

argument, jakoby „wykorzystanie absolutnie wszystkich źródeł, które mogłyby posłużyć do omówienia tak szerokiego zagadnienia, jakim jest funkcjonowanie organizacji cechowej w dawnym Krakowie, jest niemal niemożliwe. Nie ulega wątpliwości, że wiele z nich w toku pracy nad prezentowanym tematem zostało pominiętych – mniej lub bardziej świadomie – niektóre z nich mogłyby wnieść więcej do omawianego zagadnienia, wiele z nich bez wątpienia przyniesie w przyszłości poprawki i uzupełnienia”³. Nie ma wątpliwości, że wykorzystanie w pełni przynajmniej źródeł cechowych, zwłaszcza archiwalnych, oraz gruntowna kwerenda literatury posłużyłyby do zdecydowanie pełniejszego obrazu omawianego zagadnienia. Wówczas tytuł książki byłby w pełni adekwatny do treści.

W książce poruszonych zostało wiele aspektów funkcjonowania cechów. Mamy zatem wprowadzenie o początkach organizacji cechowej w Krakowie, charakterystykę struktury wewnętrznej organizacji, sądownictwa, systemu prohibicji, a także rozważania nad tym, czy cechy pełniły rolę bractw. Nie wiedzieć jednak dlaczego, pominięto niemal zupełnie kwestie militarne, które w życiu cechów odgrywały od początku istotną rolę, wręcz o fundamentalnym znaczeniu dla obronności miasta. Przecież same nazwy baszt w obrębie murów obronnych przyjmowano przeważnie od cechów, które były odpowiedzialne za ich obronę⁴. Co więcej, dostępna literatura wskazuje na istnienie arsenałów cechowych zarówno w średniowieczu, jak i czasach nowożytnych⁵. Nie zapominając o źródłach, w tym o charakterze normatywnym (wydanych!), które *notabene* stanowią według autora podstawę opracowania i umożliwiają obszerne omówienie tego zagadnienia⁶. Nie sposób zatem wytłumaczyć tak rażącego pominięcia tej kwestii. Autor kilkakrotnie, niejako na marginesie innych zagadnień, wspominał o obowiązku zakupu uzbrojenia w obrębie korporacji rzemieślniczych⁷. Tym bardziej dziwi, że nie podjął się głębszego wyjaśnienia zjawiska konkretnych opłat na korporacyjne uzbrojenie, np. przy okazji przyjęcia w poczet mistrzów cechowych. Temat należałoby omówić w formie odrębnego rozdziału, a przynajmniej jako podrozdział w części *Cech jako bractwo?*, która zresztą opiera się głównie na ustaleniach innych badaczy. Tego jednak zabrakło nawet w podstawowym zakresie.

Zabrakło również omówienia organizacji i procesu produkcji uzbrojenia. Przynajmniej dwie obszerne prace autorstwa łódzkich historyków, tj. Jana Szymczaka⁸ oraz

Aleksandra Bołdyrewa⁹, byłyby tutaj bardzo przydatne. Dotyczą one produkcji i kosztów uzbrojenia oraz oporządzenia, które odgrywały bardzo istotną rolę w średniowiecznym i nowożytnym Krakowie, podlegając przy tym określonym regulacjom. Co więcej, dotyczyły rozmaitych specjalizacji w obrębie chyba nawet większości cechów funkcjonujących w średniowieczu i czasach nowożytnych.

Przy okazji wzmianki na temat cechu rzeźników autor podaje informację na temat bramy Rzeźniczej, identyfikując ją z bramą Nową, posiłkując się przestarzałym (przynajmniej w tym zakresie) opracowaniem Adama Chmiela¹⁰. W tym kontekście niezrozumiał jest fragment przypisu na temat bramy Rzeźniczej, a ściślej pierwszej wzmianki źródłowej na jej temat. Autor stwierdza (powtarzając niedokładnie ustalenia Chmiela), że według tej wzmianki „najprawdopodobniej Brama Rzeźnicza leżała po prawej stronie od Bramy Mikołajskiej, zwanej w tej zapisce bramą miejską (*porta civitatis*), ponieważ stała na głównym trakcie prowadzącym z miasta na wschód, ku kościołowi św. Mikołaja (dzisiejsza ulica Kopernika). Była to więc brama zamykająca wylot ulicy Siennej, znana od 1396 roku pod nazwą »Nowej Bramy«”¹¹.

Tymczasem przytoczony przez autora Adam Chmiel pisze tak: „Innemi słowy: wyszedłszy przez bramę miejską (*p. civitatis*), prowadzącą do kościoła św. Mikołaja, czyli przez Bramę Mikołajską, mamy po prawej ręce ogród przed bramą rzeźniczą. Brama rzeźnicza leży więc po prawej ręce Bramy Mikołajskiej, zwanej w tej zapisce bramą miejską (*porta civitatis*), gdyż stała na głównym trakcie z miasta ku wschodowi – biorąc za punkt orientacyjny kierunek od miasta ku kościołowi św. Mikołaja, czyli jest to brama zamykająca wylot (ku plantacjom) dzisiejszej ul. Siennej, brama, znana później pod nazwą »Nowej Bramy«. W sprawie, którą bramę w w. XIV nazywano bramą rzeźniczą (*porta, valva carnificum*) są zdania badaczy podzielone”¹² (wyróżnienie Jacka Zinkiewicza).

Zamiast więc powtarzać (niedokładnie) tezy sprzed niemal stu lat badacza, który swoją drogą zaznaczył, że wśród historyków nie było zgodności w kwestii podnoszonego zagadnienia, wystarczyło sięgnąć po nowszą literaturę. Kluczowy jest tekst Haliny Rojkowskiej i Waldemara Niewaldy, który ukazał się w 150. tomie Biblioteki Krakowskiej¹³. Poza tym sama analiza rozprawy Chmiela na temat

³ *Ibidem*, s. 577–578.

⁴ Zob. np. Muczkowski Józef: *Dawne warownie krakowskie*. „Rocznik Krakowski” 1911, t. 13, s. 20.

⁵ Szymczak Jan: *Zasoby uzbrojenia*. W: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*. Red. Andrzej Nadolski. Łódź 1990, s. 383–411; idem: *Zasoby uzbrojenia*. W: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*. Red. Andrzej Nowakowski. Toruń 2003, s. 302–303; Tobiasz Mieczysław: *Fortyfikacje dawnego Krakowa*. Kraków 1973, *passim*.

⁶ Zob. np. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*. Cz. 2–4. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków 1882, cz. 2, nr 305, s. 409–411.

⁷ Król Mateusz: *Cechy krakowskie...*, s. 62–65, 84, 521, 537.

⁸ Szymczak Jan: *Produkcja i koszty uzbrojenia rycerskiego w Polsce XIII–XV w.* Łódź 1989.

⁹ Bołdyrew Aleksander: *Produkcja i koszty uzbrojenia w Polsce XVI wieku*. Warszawa 2005.

¹⁰ Chmiel Adam: *Rzeźnicy krakowscy*. Kraków 1930.

¹¹ Król Mateusz: *Cechy krakowskie...*, s. 32.

¹² Chmiel Adam: *Rzeźnicy krakowscy...*, s. 16–17.

¹³ Rojkowska Halina, Niewalda Waldemar: *Mury obronne Krakowa do czasu ich wyburzenia*. W: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Kraków 2007, s. 493–527. Mieczysław Tobiasz identyfikował bramę Mikołajską z Rzeźniczą, zob. Tobiasz Mieczysław: *Fortyfikacje...*, s. 100.

ewentualnej lokalizacji bramy / baszty rzeźników powinna skłonić do głębszej refleksji nad zagadnieniem przydzielania odpowiednich fragmentów fortyfikacji miejskich poszczególnym cechom. Temat obszerny i niezwykle ciekawy, niestety w omawianej książce zignorowany.

Pewien niedosyt może też budzić potraktowanie roli kobiet w cechach. Wprawdzie jeden z podrozdziałów odnosi się do pomocy socjalnej świadczonej wdowom, może jednak warto byłoby rozpatrzyć to zagadnienie nieco szerzej. Niestety autor nie zna najwidoczniej książki Andrzeja Karpińskiego *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku* (Warszawa 1995), w której cały rozdział poświęcony został roli kobiety w rzemiośle.

Pojawiło się również kilka nieco drobniejszych potknięć. A zatem na Dolnym Śląsku nie istnieje miasto Lubin (na s. 505 błędnie: w Lubiniu), lecz Lubin, nie ma też jednego „wyznania protestanckiego” (s. 569). Autor uważa ponadto, że „[g]ry hazardowe o wysokie stawki, pijaństwo i występki przeciwko moralności, a zwłaszcza rozwiązłość seksualna były wykroczeniami nader często popełnianymi w średniowiecznym społeczeństwie miejskim” (s. 538). A w jakich czasach owe występki nie były „nader częste”? To jest raczej kwestia sankcji, a nie występowania potępianych występków. Czy autor posiada jakieś dane statystyczne, które mogłyby to potwierdzić?

Podsumowując, autor podjął się bardzo potrzebnego, ale i ambitnego przedsięwzięcia. Należy docenić wkład pracy i próbę uporządkowania aktualnego stanu wiedzy

na temat krakowskich cechów. Niestety jednak przyjęte założenie stworzenia „jednej spójnej monografii” nie zostało w pełni zrealizowane. Postulat pozostaje zatem wciąż aktualny.

Bibliografia

- Bołdyrew Aleksander: *Produkcja i koszty uzbrojenia w Polsce XVI wieku*. Warszawa 2005
- Chmiel Adam: *Rzeźnicy krakowscy*. Kraków 1930
- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*. Cz. 2–4. Wyd. Franciszek Piekosiński. Kraków 1882
- Muczkowski Józef: *Dawne warownie krakowskie*. „Rocznik Krakowski” 1911, t. 13, s. 1–48
- Rojkowska Halina, Niewalda Waldemar: *Mury obronne Krakowa do czasu ich wyburzenia*. W: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Kraków 2007, s. 493–527
- Szymczak Jan: *Produkcja i koszty uzbrojenia rycerskiego w Polsce XIII–XV w.* Łódź 1989
- Szymczak Jan: *Zasoby uzbrojenia*. W: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*. Red. Andrzej Nadolski. Łódź 1990, s. 383–411
- Szymczak Jan: *Zasoby uzbrojenia*. W: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*. Red. Andrzej Nowakowski. Toruń 2003, s. 302–303
- Tobiasz Mieczysław: *Fortyfikacje dawnego Krakowa*. Kraków 1973